

Шульга М.А.,
*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри державного управління,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

СВІТОВИЙ ПОРЯДОК: ГЕОПОЛІТИЧНІ ТОНКОЩІ ПОНЯТТЯ

Якщо узагальнити (будь-яке узагальнення, звісно, є обмеженим і неповним) тривалі дискусії щодо нетотожності міжнародного і світового порядку, то можна зробити висновок, що у розрізненні цих понять важливу роль відіграє акцент на тому, що міжнародний порядок вибудовується з огляду на потреби (інтереси) держави у збереженні її суверенітету, верховенства держави на своїй території і незалежності (не підпорядкованості будь-якій зовнішній владі, владі інших держав) у міжнародних відносинах. А світовий порядок, відповідно, вибудовується з огляду на потреби людства. І тому «передбачає позбавлення усіх суверенітету в ім'я всеохоплюючого суверенітету» (Jaspers, 1977; 197), який може обмежуватися «армією, поліцією і законодавством», і «носієм якого є усе людство» (Jaspers, 1977; 199).

Тобто, суверенітет – є центральним поняттям і для поняття міжнародного порядку (у цьому випадку мова йде про його збереження), і для поняття світового порядку (у цьому випадку мова йде про відмову від нього «в ім'я всеохоплюючого суверенітету», «носієм якого є усе людство»). Так що: «Шлях до світового порядку лежить лише через суверенні держави, які формують своє воєнні сили і тримають їх наготові на випадок конфлікту. Те, як вони вийдуть із ситуації в атмосфері виникаючої напруги, - через домовленості чи через війни, - вирішить долю людства» (Jaspers, 1977; 200). І далі: «Сьогодні мова йде про те, як відбувається об'єднання націй <...> - чи підпорядковує одна нація чи рівні за своїми життєвими укладами нації утворюють, приносячи в жертву свої суверенітети, державну спільноту» (Jaspers, 1977; 201).

Загальні питання, які тут напрошуються: 1) чим гарантується /забезпечується суверенітет держави? Якщо міжнародним правом – до чого тут

геополітика? Тоді й поняття міжнародного/світового порядку не входять до її предметного поля; 2) якщо повернутися до К. Ясперса (1977), другої частинки наведеної вище цитати: «Сьогодні мова йде про те, як відбувається об'єднання націй <...> - чи підпорядковує одна нація чи рівні за своїми життєвими укладами нації утворюють, приносячи в жертву свої суверенітети, державну спільноту» (Jaspers, 1977; 201), то: чи готові держави відмовитися наскільки/добровільно/недобровільно?) від свого суверенітету. Останнє питання, певною мірою, риторичне, але, наприклад, технологічно воно може бути вирішене і так: «Політ літака <...> вважається незаконним, а політ супутника навпаки: на якій же висоті зникає суверенність?» (Арон, 2000; 363). І останнє питання, обумовлене потенційною безкінечністю дискусій з приводу перших двох – а яке ще поняття, окрім суверенітету, є/може бути наріжним для розуміння міжнародного/ світового порядку?

У відповіді на це останнє питання можна скористатися семантикою терміну порядок, а саме: «порядок – це стан, коли все робиться відповідно до певних вимог, правил, норм» (Білолід, 1976), врешті-решт, так званих «загальноприйнятих правил» (Kissinger, 2014). Тобто держава має діяти не стільки відповідно до своїх національних інтересів, скільки до встановленого порядку (механізму) реалізації цих інтересів. Останній вміщує у собі дві компоненти, а саме: 1) правову або мирну, представленим нормами діючої системи міжнародного права; і 2) не правовим, тобто таку, що передбачає застосування сили у випадках, не передбачених наявним міжнародним правом. Реймон Арон з цього приводу зазначає, що головною дилемою міжнародного права є питання: «... чи повинне міжнародне право легалізувати війну чи, навпаки, оголосити її поза законом? Повинне воно передбачити чи виключити її можливість? Повинне воно обмежити її чи заборонити?» (Арон, 2000; 123).

Ця дилема й виражає суперечливий характер механізму реалізації державних інтересів, причому звернення до неправової компоненти можуть дозволити собі лише сильні, а, точніше, могутні (великі) держави. У Ясперса це

звучить так: «Є великі держави, потім об'єднані європейські нації, потім нейтральні і, нарешті, утворюючи різні ступені ієрархії, - переможені нації. Цілковитому безсиллю останніх протистоїть цілковитий суверенітет, що його мають перші. Проміжні ступені утворюють незалежні держави, які, знаходячись у більшій чи меншій мірі залежності від могутніх держав, часто вимушені приймати рішення за їхньою вказівкою» (Jaspers, 1977; 200-201). Сила і могутність, за висновком Р. Арона (2000), є засобами зовнішньої політики держави, а отже - засобами реалізації її інтересів. Термін «сила», вважає вчений, стосується засобів або збройних ресурсів держави. Термін «могутність» – людських взаємин. Тому могутність – це застосування сили за певних обставин і для здійснення визначених завдань (Арон, 2000; 68-77).

Виходить так, що не стільки поняття суверенітету, скільки поняття сили і могутності є ключовими до геополітичного прочитання проблематики світового/міжнародного порядку – «стану, коли все робиться відповідно до певних вимог, правил, норм» (Білолід, 1976). І це тому, що, за цим прочитанням, в основі світового/міжнародного порядку як певної впорядкованості дій держав на міжнародній арені лежить певна конфігурація їхніх сил і могутностей як спроможностей держав використовувати немирну компоненту порядку (механізму) реалізації своїх національних інтересів. Відповідно, кожна держава зацікавлена у встановленні і збереженні такого порядку реалізації національних інтересів, який дозволяє їй зберегти за собою таку спроможність (час від часу звертатися до не правової його компоненти) і, тим самим, набути статусу суб'єкта геополітики (держави, що не лише має свої національні інтереси, а й спроможна їх досягати, використовуючи увесь потенціал своїх ресурсів – своєї сили). При цьому різна конфігурація таких спроможностей, їхня, так би мовити, рівновага (між спроможністю одних використовувати не правову компоненту і неспроможністю інших це заперечити) дає різні варіанти порядку, а якщо звернутися до того ж Р. Арона - різні типи миру (Арон, 2000; 157-160).

Список використаних джерел

1. Арон, Р. (2000). *Мир і війна між націями*. МП «Юніверс».
2. Білолід, І.К. (Ред.). (1976). *У Словник української мови в 11 томах*. Наукова думка. <https://sum.in.ua/s/porjadok>.
3. Jaspers, K. (1977). *The Origin and Goal of History*. Greenwood Press Reprint. <https://archive.org/details/karljasperstheoriginandgoalofhistorygreenwoodpressreprint1977>.
4. Kissinger, H. (2014). *World order*. Penguin Press. Взято 18 квітня 2024 з https://chinhnghia.com/H_Kissinger_-_World_Order.pdf.